RECIPROCAL CONSTRUCTIONS / Ed. by V. P. Nedjalkov; With the assistance of E. S. GeniuSienė and Z. Guentchéva; Foreword by B. Comrie

Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007.— xxiii, 2219 pp.— 5 vols. (Typological Studies in Language (TSL), 71)

Колективна п'ятитомна монографія «Реципрокальні конструкції» за редакцією В. Недялкова, кожен компонент якої витриманий за принципами Ленінградської / Санкт-Петербурзької типологічної школи, постає класичним зразком фундаментальної праці, задуманої та створеної у площині лінгвістичної типології. Вражає емпірична база рецензованого дослідження, що сформована на матеріалі понад 40 мов з різних мовних сімей з урахуванням принципів структурування репрезентативної вибірки для створення адекватних індуктивних узагальнень щодо форми вияву, синтаксису і значення реципрокальних конструкцій у досліджуваних мовах і проекцією на загальномовну картину світу. Цей масштабний проект, розпочатий ще в 1991 р. і планований як відносно скромний, тривав до 2007 р. Протягом цього періоду до нього поступово долучилися 50 науковців, результатом чиїх пошуків і стала рецензована праця *.

Аналізована праця цілком аргументовано може вважатися кульмінаційною в тому переліку етапів, які були пройдені В. Недялковим разом з його колегами від 1961 р., коли в Ленінградському відділенні Інституту мовознавства АН СРСР О. Холодович створив групу структурно-типологічного вивчення мов[2 3] *, що 1992р. перетворилася на Лабораторію типологічного вивчення мов, активізувала свої продуктивні напрацювання, особливо з виходом «Reciprocal constructions» у 2007 р. та долученням до монументальної науково-теоретичної серії, присвяченої типологічному дослідженню мов. За цей проміжок часу в площині типології мов за безпосередньої участі В. Недялкова було опубліковано низку статей і монографій (одноосібних і у співавторстві), присвячених різним аспектам лінгвістичних типологічних пошуків на матеріалі різноструктурних (індоєвропейських і неіндоєвропейських) мов[2 3]. [2]

[1] *Konig Ekkehard.* Reciprocal constractions (review) /L. Language, 2010,— Vol. 86. N 1,— P. 237-241.

[2] Див.: *НедялковИ. В.* Об отце — лингвисте и учителе (Текст) / // Вопр. языкознания.— 2011.— №2,— С. 111-131.

[3] Повний перелік праць В. Недялкова див.: Tense-aspect, transitivity and causativity. Essays in honour of Vladimir Nedjalkov / Eds. W. Abraham, Kulikov // Studies in Language Companion Series.— Amsterdam, 1999.—Vol. 50.— P. 19-33.

© А. ЗАГНІТКО, О. ПУТИЛША, 2013

Першим помітним досягненням створеної дослідницької групи було видання колективної монографії, присвяченої типології каузативних конструкцій на матеріалі понад 30-ти різноструктурних мов («Типология результативных конструкций. Морфологический каузатив», 1969), причому кількість проаналізованих мов досягла 60-ти у своєрідному продовженні цієї праці (див. статті В. Недялкова того самого року в збірнику «Языковые универсалии и лингвистическая типология»).

Черговим досягненням у типологічній сфері стали ще дві колективні монографії 1974 р. з типології результативних конструкцій з помітними наголосами на чукотській (чукотсько-коряцька сім'я мов) і нівхській мовах («Типология пассивных конструкций») і типології результативів («Типология результативных конструкций»). Слід зауважити, що остання монографія була доопрацьована і перевидана 1988 р. з тією самою назвою. Порівняно з попередньою версією, що охоплювала 20 мов, видання 1988 р. містило нові матеріали з результатами лінгвістичних спостережень щодо таких мов, як алеутська (ескімосько-алеутська сім'я), тонганська (австронезійська сім'я), догон та еве (нігеро-конголезька макросім'я), а також цілком переосмислені, розширені та перероблені нариси з індонезійської, російської, узбецької, ескімоської, монгольської, норвезької, литовської та вірменської мов. За словами Я. Тестельця, це навіть не нове видання, а цілком нова книга, що збільшилася майже на третину порівняно зі своїм прототипом[4]. Наступним кроком була стаття самого В. Недялкова 1975 р. у збірнику «Диатезы и залоги. Тезисы конференции «Структурно-типологические методы в синтаксисе разносистемных языков» (21-23 октября 1975г.)», що репрезентувала результата типологічного аналізу даних 57 індоєвропейських і неіндоєвропейських мов.

Подальші пошуки дослідника в типологічному аспекті до початку розробки проблеми реципрокальних конструкцій стосувалися аналізу залежного таксису, про що свідчить досить резонансна стаття 1987 р., написана В. Недялковим у співавторстві, — «On the typological characteristics of converbs» (у «Symposium on language universal. Summaries»). Водночас з-поміж інших напрямів, характерних для досліджень В. Недялкова та його учнів у цей період, магістральними є:

1) типологія діатез, що знайшла своє життя в монографії В. Н. Недялкова «Каузативные конструкции в немецком языке. Аналитический каузатив» (Л., 1971) і низці статей, наприклад у колективній праці 1979 р.[5];

2) типологія двопредикатних конструкцій, показовими щодо цього стали дві колективні монографії: «Категории глагола и структура предложения. Конструкции с предикатными актантами» (1983) і «Типология конструкций с предикатными актантами» (1985);

3) типологія ініціальних (рос. «начинательных») конструкцій, зразком чого стала стаття «Начинательность и средства ее выражения в языках различных типов» у виданні за редакцією О. Бондарка «Теория функциональной граматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис» (1987);

4) семантика видо-часових форм на матеріалі евенкійської, карачаєво-балкарської та чукотської мов, проаналізована в кількох статтях, частина з яких — у співавторстві із сином, зокрема у виданні «Теория грамматического значения и аспектологические исследования» (1984, за ред. О. Бондарка) і двох колективних монографіях: «Лингвистические исследования» і «Функционально-семантические аспекты грамматики» (1987 р., за ред. А. Мухіна).

Особливо слід наголосити, що працею, якій В. Недялков присвятив останні 20 років свого життя, стало фундаментальне п'ятитомне дослідження типології взаємних конструкцій, зокрема вивчення семантико-синтаксичних характеристик реципрокальних конструкцій. Рецензована монографія складається з 8-й частин, 50-ти розділів, крім 9-ти вступних (непронумерованих) розділів, і написана на матеріалі понад 40 мов різних мовних груп і сімей з їх детальним аналізом, і понад 500 мов, які згадувалися або частково розглядалися авторами.

Монографія супроводжується передмовою Б. Комрі, представника Інституту еволюційної антропології М. Планка (Лейпциг) і Каліфорнійського університету в Санта-Барбарі (США). У ній лінгвіст згадує про своє знайомство з Ленінградською школою та її здобутками, починаючи від 1970 р., коли він сам почав працювати над типологією каузативних конструкцій. Як зізнається Б. Комрі, цей лінгвістичний напрям на той момент був, по суті, маргінальним в англомовному науковому світі, і єдиним джерелом, з якого лінгвіст міг отримати дані про аналіз каузативних конструкцій різних мовах світу, стала колективна монографії! за редакцією О. Холодовича і за

[4] *Тестелец Я. Г.* Typology of resultative constructions // Вопр. языкознания.— 1991.— № 4.— С. 146-151.

[5] *Nedjalkov V.* Degrees of ergativity in Chukchi // Ergativity : Towards a theory of grammatical relations / F. Plank (ed.).— London, 1979.

безпосередньою участю В. Недялкова 1969 р. За словами вченого, ця колективна монографія продемонструвала всю потужність і перспективу досліджень Ленінградської типологічної школи, зокрема В. Недялкова, з яким Б. Комрі згодом співпрацював щодо типології каузативів і аналізу чукотської мови: від кількості залучених для одночасного аналізу мов з різних мовних сімей, створеної потужної емпіричної бази дослідження, що передусім відчутна під час розгляду окремо взятої мови, до домінувального прагнення систематизації й узагальнення отриманих результатів словоформ, синтаксису і семантики досліджуваних конструкцій. Аналізуючи п'ятитомник, до якого він і писав передмову, британський лінгвіст особливо наголошує на двох головних площинах, у яких здійснювалося дослідження реципрокальних конструкцій: семантичне конкурування конструкцій з реципроками і синтаксичні відношення між учасниками реципрокальних конструкцій.

Крім передмови, монографія містить пролог, написаний самим В. Недялковим, у якому лінгвіст висловлює подяку всім, хто долучився до цього проекту і надав необхідну підтримку. Цей пролог виступає своєрідним узагальненням багаторічної праці всієї Ленінградської / Санкт-Петербурзької типологічної групи та логічним наслідком низки публікацій 1969-1989 рр. як самого В. Недялкова чи за його редакцією, так і під його керівництвом («Типология итеративных конструкций» (Л., 1989) у російській та англійській версіях; *Geniušienė E.* Typology of Reflexives, Berlin, 1987). Монографія розпочата після запрошення В. Недялкова до Лабораторії формальної лінгвістики (Париж). Як зауважує сам автор, робота над нею тривала значно довше, ніж планувалося. Монографія починалася з 15-20-ти сторінок, присвячених реципрокам в окремих мовах, а фінальна версія видання (2002-2005 рр.) містила вже поділ на глави з внутрішнім структуруванням, і в ній був перелік з 300 мов.

Основними концептуальними віхами монографії є: 1) дієслівні (морфологічні) і займенникові (синтаксичні) реципроки, 2) лексичні реципроки, 3) суб'єктні / об'єктні (прямооб'єктні і непрямооб'єктні) реципрокальні конструкції, 4) одночасні / послідовні реципроки, 5) полісемія реципрокальних показників, зокрема соціатив, комітатив, асистив, компетитив, ітератив, множинність суб'єктів, 6) продуктивність реципрокальної деривації і лексичні обмеження, що накладаються на деривацію цього типу (всі дієслівні валентністні і семантичні групи), 7) канонічні, дативні, бенефактивні, аблативні, посесивні, локативні реципроки, 8) способи реалізації реципрокальних актантів, 9) можливості створення форм акузатива від реципроків і реципрокальних форм від каузативних форм дієслів, 10) типи валентністних змін, що відбуваються в реципрокальній деривації (зменшення, збереження, збільшення кількості валентностей вихідного дієслова).

Перший том рецензованого видання, крім переліку авторів, передмови і прологу, складається з 9 розділів (5 з них написані В. Недялковим), де міститься загальна постановка проблеми з окресленням основних термінів і меж дослідження, характеристикою лексичних реципроків, полісемії реципрокальних маркерів та їхніх типологічних властивостей, особливостей вияву в окремих мовах, наприклад банту, тощо.

У другому томі розглядається рефлексивно-реципрокальна полісемія, представлена певними реципрокальними маркерами: 1) дієслівними та займенниковими в німецькій, польській, французькій, болгарській, литовській (у співвідношенні з латвійською), російській, ескімоській, адигейській, кабардинській і ведійській мовах, 2) дієслівним у північноараваканських мовах, 3) займенниковим у мові джара.

Третій том монографії складається з трьох частин, присвячених: 1) реципрокально-асоціативній полісемії реципрокальних маркерів дієслівного і займенникового типу в якутській, японській, тагальській, удегейській, карачаєво-балкарській, тувінській, киргизькій, бурятській і халха-монгольській мовах, а також займенникового в мові таріана і болівійській мові (кечуанський діалект), 2) рефлексивно-реципрокально-асоціативній полісемії реципрокальних маркерів дієслівного типу в мові варрунгу; 3) асоціативно-реципрокально-ітеративній полісемії реципрокальних маркерів дієслівного і займенникового типу в індонезійській мові і дієслівного типу в мові нелемва (Нова Каледонія) і східнофутунській мові.

У четвертому томі рецензованої праці розглядаються: 1) непрототипова полісемія реципрокальних маркерів дієслівного і займенникового типів у мові тоабаїта (Соломонові острови), а також дієслівного в мові мундирі (Індія), 2) моносемні реципрокальні маркери дієслівного і займенникового типів у евенкійській, чукотській, нівхській та евенській мовах, дієслівного типу в айнській, ітельменській, юкагірській мовах і мові кашинава, а також основним займенниковим маркерам у мові бамана, в'єтнамській, старокитайській і сучасній китайській мовах, 3) інші перспективи і трактування реципроків.

П'ятий том «Реципрокальних конструкцій», укладений С. Кризовим, включає імен-

ний покажчик, покажчик мов (укладені Е. Генюшене), предметний покажчик (укладач — С. Крилов) у 3-х частинах (термінологічний, тематичний, зокрема поняттєвий та онтологічний; глосарій) і список скорочень та умовних позначень.

Слід наголосити, що аналіз значного за обсягом майже (або взагалі) не досліджуваного «живого» матеріалу з цілого масиву мов світу засвідчує творчий підхід до висвітлення нових для сучасної типологічної лінгвістики проблем і нетрадиційне потрактування питань, що їх було порушено у працях фундаторів і сучасних представників лінгвістичної типології й антропологічно зорієнтованої лінгвістики. Рецензована праця є одним з тих фундаментальних досліджень, які розширюють уявлення не лише про лінгвістику в цілому, а й про типологічні студіювання зокрема. Поведений у ній аналіз може бути застосований і в суто теоретичних працях, і в різних прикладних лінгвістичних технологіях.

А. ЗАГНІТКО, О. ПУТИЛІНА
(*Донецьк*)